

УДК 37(091):271.4(477)–788–055.2–86«193/198»
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-87-3

ІСТОРИЧНО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ В 30–80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Залуцька Г.І.,
викладач кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»
halynai1@gmail.com

У статті висвітлюється історія й освітня діяльність Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії в українській діаспорі Сполучених Штатів Америки в 1935–1986 рр. У публікації розглянуто роль Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії в зародженні та розвитку українського шкільництва в Сполучених Штатах Америки. Представлено статистичні дані, які характеризують типи навчальних установ та кількість учнів, які в них навчалися. Стаття містить нову та важливу інформацію про початки й становлення освіти українців у Сполучених Штатах Америки та роль церкви в цьому процесі.

Ключові слова: шкільництво, освіта, Українська греко-католицька церква (УГКЦ), США, Сестри служебниць Непорочної Діви Марії (ССНДМ), українська діаспора.

В статье освещается история и деятельность Конгрегации сестер служительниц Непорочной Девы Марии в украинской диаспоре в Соединенных Штатах Америки в 1935–1986 г.г. В публикации рассмотрена роль конгрегации в зарождении и развитии украинского школьного обучения Соединенных Штатах Америки. Представлены статистические данные, которые характеризуют типы учебных учреждений и количество учеников, которые в них обучались. Статья содержит новую важную информацию о начале и становлении образования украинцев в Соединенных Штатах Америки и роли церкви в этом процессе.

Ключевые слова: школьное обучение, образование, Украинская греко-католическая церковь (УГКЦ), США, Сестры служительницы Непорочной Девы Марии, (ССНДМ), украинская диаспора.

Zalutska H.I. HISTORICAL AND EDUCATIONAL ASPECTS OF THE SISTERS SERVANTS OF MARY IMMACULATE CONGREGATION ACTIVITY IN THE 30–80^s OF THE XXth CENTURY IN THE UNITED STATES OF AMERICA

The Sisters Servants of Mary Immaculate is a religious congregation of women in the Ukrainian Greek-Catholic Church, founded in 1892 in Zhuzhel, Ukraine.

Bishop Soter Ortynsky first asked the Sisters Servants of Mary Immaculate to work among Ukrainian immigrants in the USA as early as the 1910's. However, with only 19 members in Canada, it was impossible for them to fulfill this request.

Sister Elizabeth Kassian, at that time Provincial Superior of Sisters Servants of Mary Immaculate – Canada (the Christ the King Province), was a woman of deep faith, foresight, courage, and conviction. She agreed to the request of Bishop Constantine Bohachevsky, Bishop Soter's successor, and in 1935 sent five sisters to minister in the Philadelphia Eparchy. As their initial ministry, the sisters would cook for the seminarians and priests at the newly-established St. Basil Ukrainian Catholic Seminary in Stamford.

Within a short time, they opened schools, academies, began parish work and their ministry to the sick and needy. They helped the Ukrainian immigrants, both urban and rural, to adjust to their new homeland and educated their children, teaching them to appreciate and love their rich spiritual and cultural heritage.

The role of Sisters Servants of Mary Immaculate in the birth and development of Ukrainian schooling in the USA, has been illustrated by the example of different types of educational institutions where nuns worked. The statistical data describing the development of the educational process have been provided: types of educational institutions and the number of pupils studying in them are given. The article contains new and important information about the beginnings and formation of Ukrainian education in the USA and the role of the Sisters Servants of Mary Immaculate in this process.

Key words: schooling, education, Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC), USA, Sisters Servants of Mary Immaculate (S.S.M.I.), Ukrainian diaspora.

Постановка проблеми. Важливим чинником збереження національної ідентичності українців поза межами батьківщини завжди була освіта. З її розвитком, зокрема на шкільному рівні, українці пов'язували своє існування на чужині як окремої етнічної групи, вбачаючи в ній спосіб запо-

бігання асиміляції. Вагомий внесок у розвиток українського шкільництва в Сполучених Штатах Америки (далі – США) зробила Українська греко-католицька церква (далі – УГКЦ), зокрема Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії (далі – ССНДМ). Дослідження американської системи

шкільної освіти УГКЦ є не лише ключовим елементом для студій української освіти в США, але й важливе для розвитку сучасної української педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою становлення української освіти в діаспорі і роллю церкви, церковних діячів та чернечих згромаджень у цьому процесі цікавилися: М. Марунчак, О. Ковальчук, І. Машкова, І. Патарак, І. Франків, О. Сухобокова, І. Руснак, І. Шкварок, Л. Божук, Х. Васильків, С. Цьорох та інші.

Вагомий вклад у дослідження та вивчення історії та просвітницької діяльності Згромадження ССНДМ у США зробив Атанасій Великий – автор фундаментального нарису про це згромадження, який, зокрема, використовував документи з архіву Генеральної курії ССНДМ у Римі. Серед інших дослідників варто виокремити внесок О. Балли, Л. Божука, Д. Маркуса та інших. Певний доробок у царині цієї тематики належить і самим ССНДМ, зокрема, сестра Єлизавета Кассіян залишила цінні спогади про становлення Американської провінції згромадження.

Згадані дослідження, що акцентують увагу на історії згромадження, дозволяють скласти певне уявлення про працю ССНДМ у галузі освіти українців у США, проте не повністю висвітлюють роль згромадження в становленні та розвитку шкільництва в українській діаспорі цієї країни.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення історії створення та становлення Американської провінції Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії, з'ясування особливостей та масштабів їхньої освітньої діяльності в США.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча українська діаспора в США є однією з найстарших і найбільших у світі, свою освітню місію ССНДМ у цій країні розпочали відносно пізно – у другій чверті ХХ ст. З одного боку, на це мало вплив, те, що в США ще від 1910 р. серед української громади ефективно працювали в галузі освіти сестри Чину святого Василя Великого [9]. З іншого боку, на таку ситуацію впливав географічний чинник, алже США – велика за розмірами країна, і ССНДМ не мали достатньо кадрів, щоби розпочати ефективно свою працю. Лише із часом, накопичивши відповідний досвід і сили, ССНДМ вирушили до США. Таке завбачливе накопичення сил відіграло дуже важливу роль, оскільки сестри змогли одразу, вповні й інтенсивно взятися до праці. Упродовж наступних десятиліть сестри не лише досягли значних успіхів на ниві освіти і в інших галузях свого покликання, але й створили тут 1959 р.

власну організаційну структуру – Американську провінцію ССНДМ.

Цікаво, що на відміну від Канадської [3] та Бразильської [4] провінцій, які були започатковані сестрами безпосередньо із Галичини в 1902 р. та 1911 р. відповідно, Американська провінція заснована завдяки праці сестер із Канадської провінції [6].

Уперше сестер ССНДМ із Канади до США для служіння серед українських емігрантів у цій країні запросив 1910 р. єпископ Сотер (Ортинський) (1866–1916 рр.). Він просив управу згромадження в Канаді прислати кількох сестер для праці в сиротинці та догляду за храмом у Філадельфії. Окрім офіційного запрошення єпископа, до сестер із подібним проханням зверталися й українські священники. Однак із 19 сестрами, які тоді належали до Канадської провінції, здійснення цього задуму було неможливе. Не могли допомогти і сестри з Галичини, оскільки власне тоді звідти вирушила місія ССНДМ до Бразилії.

У 1916 р. помер єпископ Сотера (Ортинський), що значно ускладнило ситуацію. Перша світова війна, непроста міжнародна обстановка, змагання й втрата незалежності України, налагодження дипломатичних відносин Ватикану з Італією та ще багато інших чинників спричинили те, що наступника єпископа Сотера призначили через вісім років, ним став Костянтин (Богачевський) (1884–1961 рр.) [1]. Новий владика добре розумів важливість шкільної освіти для діаспори США, тому одним із головних його пріоритетів було створення української шкільної мережі. Це, звичайно, потребувало коштів, а ще більше – вчительських кадрів. Тому єпископ Костянтин у 1935 р. повторив офіційне запрошення для сестер ССНДМ, звернувшись із листом до їхнього апостольського візитатора Йосифа Схрайверса [8, с. 119].

На прохання єпископа відгукнулася тодішня настоятелька Канадської провінції Єлизавета Кассіян, і в 1935 р. перші п'ятеро сестер: Констанція Малько, Панкратія Соловій, Альфонса Хрунік, Флорентія Вус та Катерина Гуцуляк, прибули до Стемфорда в штаті Коннектикут, щоби готувати їжу для вихованців та духовенства семінарії св. Василя. Крім того, сестри були задіяні до праці в новостворених бібліотеці та музеї, а також до катехизації в місцевій парафії. У 1937 р. єпископ Костянтин (Богачевський) передав сестрам будівлю поблизу кафедрального собору у Філадельфії для створення будинку пристарілих. Невдовзі згромадження отримало ще одне приміщення для опіки над людьми похилого віку, у якому сестри розпочали також свою нову місію – пошиття

літургічного облачення. Незабаром ССНДМ отримали третій будинок, де створили при-тулок для молодих жінок, які працювали на фабриках і не мали де мешкати [6].

У своєму щоденнику сестра Єлизавети Кассіян так описувала ці перші роки праці в США: «У короткому часі ми отримали про-ханьня з різних парафій. Єпископ Богачев-ський, як справжній батько, заопікувався нами. Тоді будинками володіли парафії, а сестри отримували де 20, а де 30 доларів у місяць. Це дозволило нам якось вижива-ти. Новини про сестер поширювалися по Америці зі швидкістю світла. Невтомні та віддані, як вони підносили дух. Важко пра-цюючи в школах, вони створювали дружню атмосферу» [7].

Про перші нелегкі роки так згадува-ла одна з перших сестер, які прибули в США, – Альфонса Груник: «Сестри при-їздили по двоє, змінюючись кожні кілька місяців, зверталися за жертвами, пере-їжджаючи з міста в місто. Кожен день – від дверей до дверей: просячи, але й одно-часно шукаючи за відповідним будинком, який би став домом для всіх нас. Єпископ Богачевський був людиною, яка дивилася в майбутнє: він просив присилати більше і більше сестер. І вже за чотири роки нас було більше сорока» [7].

Загалом, до 1939 р. у США сестри ССНДМ заснували 13 своїх осередків [12, с. 384]. У 1939 р. засновано десять нових осередків, кожним із яких управляло дві сестри. Головне їхнє служіння поляга-ло в керівництві парафіяльними школами, навчанні в денних та вечірніх школах, праці в бібліотеках. Сестри керували парафіяль-ними та дитячими хорами, Марійськими та вівтарними дружинами. Вони організува-ли курси вишивки та шиття, доглядали за людьми похилого віку у відповідних будин-ках. У деяких місцевостях сестри ССНДМ проводили заняття для дошкільнят віком від трьох років, дбаючи, щоби жодна з ланок парафіяльного життя не була занедбана [6].

У 1940 р. сестри для власних потреб придбали маєток у Слоутсбурзі, що в штаті Нью-Йорк. Вілла «Святої Марії», яка роз-ташовувалася в лісистій околиці, невдов-зі стала школою-інтернатом для дівчат та літнім домом для сестер. Упродовж 1939–1943 рр. у США засновано приблизно 20 осередків ССНДМ. У наступні роки цей бурхливий розвиток оформився в постійні центри, почалася «буденна праця з дітьми, німецькими людьми, для Бога, церкви та народу» [2, с. 497].

Розбудова американських осередків ССНДМ нерозривно пов'язана з постатями двох провінційних настоятельок – Єлиза-

вети Кассіян (1934–1949 рр.) та Бернаде-ти Ваврик (1949–1959 рр.), яким вдалося проявити ініціативність, знайти сили та засоби для заснування понад 25 тимча-сових чи постійних осередків. З 1952 р. згромадження ССНДМ розвинуло свою діяльність не лише серед українців-гре-ко-католиків із Галичини, але й із Закар-паття. У 1955 р. у США налічувалося 15 осередків ССНДМ [2, с. 498].

У 1958 р. генеральна настоятелька ССНДМ Яремія Хімії, після візитів в осередках сестер у США, дійшла висновку, що вони цілком готові до самостійного виконан-ня всіх обов'язків. Отже, 8 грудня 1959 р. засновано провінцію Непорочного Зачаття ССНДМ у США. Провінційним осередком став Дім Провидіння Господнього у Філа-дельфії. Упродовж перших двох років свого існування провінція налічувала 86 сестер, які працювали в 17 місцях, що розташову-валися в: Детройті (заснована в 1937 р.), Філадельфії (1938 р.), Слоутсбурзі (1938 р.), Шамокіні (1939 р.), Ембриджі (1939 р.), Баффело (1941 р.), Слоутсбурзі (академія – 1941 р.), Майнерсвілі (1943 р.), Філадель-фії (Дім Провидіння Господнього – 1948 р.), Пассейку (1949 р.), Елізабет (1949 р.), Рочестері (1953 р.), Пассейку (1953 р.), Янгставні (1953 р.), Клівленді (парафіяль-ний – 1956 р.), Клівленді (св. Йосипа – 1957 р.), Чікаго (1957 р.). Усі інші осеред-ки припинили діяльність, виконавши свою місію [2, с. 498–499].

Після бурхливого розвитку в 30–50-х рр. настає певний спад у діяльності ССНДМ. 70-ті рр. ХХ ст. були не простим періодом для чернецтва, зокрема й для ССНДМ, що характеризувався зменшенням числа покликань, а додатково старіння та смерть сестер призвели до вимушеного закриття деяких місій та реструктуризації інших.

Станом на 1986 р. у США налічувалося 67 сестер, які працювали в 14 осередках [12, с. 384].

Від самого початку своєї праці в США напрям роботи ССНДМ дещо відрізнявся від того, чим займалися сестри в Галичині, чи навіть у Канаді. У Галичині та на почат-ках у Канаді сестри, відповідно до уставу, виховували «дітей обох полів у захоронках (дитячих садочках), приймаючи до своїх домів на виховання сиріт і беручи на себе все їхнє виховання» [5, с. 19]. Натомість у США одразу окреслився шкільний напрям роботи сестер. Така еволюція відображе-на в уставі ССНДМ. У 1932 р. до правила № 188 додане речення: «Але й у школах можуть також сповняти сестри похвально своє завдання» [2, с. 357]. Не дивно, отже, що коли в 1935 р., на запрошення єпископа

Костянтина (Богачевського), сестри прибули до США, щоб заопікуватися кухнею, бібліотекою та музеєм духовної семінарії УГКЦ у Стемфордї, вони одразу ж заснували школу при місцевій парафії [8, с. 119].

Наступного року, після офіційного створення Американської провінції, головна настоятелька ССНДМ писала: «Всіх осідків в Америці (США), де сестри працюють, є 19: чотири осередки є власні, а прочі – це парафіяльні домівки, де сестри перебувають у часі шкільного року». Із 19 осередків 17 осідків мали виразно шкільний характер, що ще раз акцентувало на напрямі їхньої праці. Окрім двох вищих шкіл: академій у Словтсбургі та Клівленді, усі інші школи були 8-класні, цілоденні і парафіяльні. Станом на 1960 р. у своїх восьмикласних школах ССНДМ навчали понад 4 550 учнів [2, с. 503].

За даними науковців, у досліджуваний період найбільше учнів у школах, організованих УГКЦ у США, навчалися у 1966/1967 академічному році, після чого, зокрема в 70-х рр., почався спад чисельності учнів.

З таблиці випливає, що станом на 1967 р. сестри працювали в 13 місцевостях США, у двох місцевостях опікувалися двома парафіями. Вони, окрім цілоденних восьмикласних шкіл, викладали у вакаційних і катехитичних школах та займалися із дітьми в садочках. Сестри ССНДМ також викладали у створених ними академіях: у Клівленді, що проіснувала до 1975 р. [10], та Словтсбургі, яку закрили в 1978 р. [8, с. 121]. У згаданих академіях, окрім українців, великий відсоток становили учні інших національностей [11, с. 123].

Загалом, станом на 1967 р. сестри навчали у своїх школах і академіях при-

Таблиця 1

Освітні заклади ССНДМ у США станом на 1967 р.

Населений пункт	Освітні заклади	Кількість учнів
1. Баффало	– цілоденна парафіяльна школа; – вечірня рідна школа.	230
2. Детройт	– цілоденна восьмикласна школа; – катехитична школа.	320 60
3. Елізабет	– цілоденна парафіяльна школа; – катехитична школа.	190 50
4. Ембридж	– парафіяльна школа.	150
5. Клівленд (церква св. Івана Хрестителя)	– восьмикласна школа; – Візантійська католицька академія; – катехитична школа.	340 335 70
6. Клівленд (церква св. Петра і Павла)	– восьмикласна школа.	170
7. Майнерсвіл	– цілоденна восьмикласна школа; – катехитична школа.	150 70
8. Пассейк (церква св. Михаїла)	– цілоденна восьмикласна школа; – дитячий садок; – катехитична школа.	250
9. Пассейк (церква св. Миколая)	– цілоденна восьмикласна школа.	300
10. Рочестер	– цілоденна парафіяльна восьмикласна школа; – катехитична школа; – вакаційна школа.	250
11. Словтсбург	– Дівоча академія; – інтернат; – недільна катехитична школа.	100 35
12. Філадельфія	– цілоденна парафіяльна восьмикласна школа; – катехитична школа.	300
13. Чикаго	– щоденна парафіяльна восьмикласна школа; – катехитична школа.	200
14. Шамокін	– цілоденна парафіяльна восьмикласна школа; – Рідна Школа (Кайзер).	100 75
15. Янгставн	– цілоденна парафіяльна восьмикласна школа; – катехитична школа.	450 дітей

Джерело: Великий А. О. Нарис історії Згромадження Сестер Службниць П.Н.Д.М., С. 504–508.

близно 3 900 учнів. Якщо врахувати, що, за офіційними даними, у всіх школах, організованих УГКЦ у США, цього року навчалося 9 840 учнів [11, с. 121], то це означає, що сестри ССНДМ навчали в 1966/1967 академічному році майже 40% усіх учнів.

Кількість шкіл, заснованих ССНДМ чи за їх активного сприяння, упродовж усього першого п'ятдесятиріччя існування Американської провінції не була сталою: школи виникали і закривалися залежно від розвитку і потреби самих парафій, при яких вони функціонували.

Програми навчання в парафіяльних денних школах УГКЦ, зокрема тих, де навчали сестри ССНДМ, обиралася кожною школою індивідуально. Вирішальний вплив на це мали парохі. У цих школах викладання відбувалося англійською й українською мовами, зокрема уроків релігії. Натомість окремим предметом була українська мова, як і українська історія, географія, література та мистецтво [11, с. 125].

Висновки з проведеного дослідження.

Заснування та становлення Американської провінції ССНДМ відбувалося у відмінний спосіб, аніж Канадської та Бразильської провінцій згромадження. Хоча сестри ССНДМ мали в США досить широкий спектр обов'язків: катехизація, опіка над храмами, праця в семінарії, та все ж основним напрямом їхнього служіння стало шкільництво. У різні періоди першого п'ятдесятиріччя існування Американської провінції сестри працювали в кількох десятках шкіл різного типу, зокрема в цілоденних восьмикласних та двох вищих школах-академіях. Через їхні навчальні заклади пройшло кільканадцять тисяч дітей, які здобули не лише ґрунтовну освіту, але й національне виховання, що сприяло збереженню української культури та традицій у діаспорі США.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богачевська-Хом'як М. Обрання єпископа. *Україна Модерна*. 2014. Вип. 21. С. 23–48.
2. Великий А. О. Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць П. Н. Д. М. Рим, 1968. 767 с.
3. Залуцька Г. Освітня діяльність Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії в Канаді у 1903–1965 рр. *Педагогічні науки*. 2018. № 81. Херсон. С. 13–17.
4. Залуцька Г. Діяльність Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії у Бразилії у ХХ ст.: Освітній аспект. *Педагогічні науки*. 2018. № 83. Херсон. С. 16–21.
5. Комар І. Навчально-виховні заклади УГКЦ як осередки духовно-морального виховання молодого покоління. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2012. Вип. 21. С. 32–40.

6. Нарис історії Провінції Непорочного Зачаття Діви Марії. URL: <https://www.sisterssmi.org/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B7%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%8F/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9/67-2009-02-13-10-09-47.html> (дата звернення 22.01.2019).

7. Слово на 75 років служіння Сестер служебниць Непорочної Діви Марії в США та 50 років заснування провінції в США митрополита-архієпископа Стефана Сороки. URL: https://thewayukrainian.blogspot.com/2010/01/?m=1&fbclid=IwAR3QjZj1Di5_mMCf-wmo0WctEWt29b9fXj-FS-qY8-0yDdKY02GVUddqqWU (дата звернення: 22.01.2019).

8. Українська католицька Єпархія в Стемфорді, 1958–2008: 50 років служіння. Пропама'ятна книга з нагоди золотого ювілею. Стемфорд, 2010. 443 с.

9. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіянок. Рим, 1964. 256 с.

10. Encyclopedia of Cleveland History. URL: <https://case.edu/ech/articles/b/byzantine-rite-catholics> (дата звернення 22.01.2019).

11. Markus D. Education of Ethnic Leader ship: A Case Study of the Ukrainian Ethnic Group in the United States (1970–1974) : Dissertations. Paper 1682. Chicago, 1977. 326 p.

12. Pawliczko A. Ukraine and ukrainians throughout the world. Toronto ; Buffalo ; London, 1994. 508 p.

REFERENCES:

1. Bohachevska-Khomiak M. (2014) Obrannia yepyskopa [The election of the bishop]. *Ukraina Moderna* [Modern Ukraine]. Vyp. 21. S. 23–48. [in Ukrainian]
2. Velykyi A. O. (1968) Narys istorii Zghromadzhennia Sester Sluzhebnyts P. N. D. M. [Essay on the history of the Sisters Servants Congregation SSMI] Rym, 767 s. [in Ukrainian]
3. Zalutska H. (2018) Osvitnia diialnist Zghromadzhennia Sester Sluzhebnyts Neporochnoi Divy Marii v Kanadi u 1903–1965 rr. [Educational activities of the Sisters Servants of Mary Immaculate in Canada in 1903–1965] *Pedahohichni nauky* [Pedagogical Sciences]. № 81. Kherson. S. 13–17. [in Ukrainian]
4. Zalutska H. (2018) Diialnist Zghromadzhennia Sester Sluzhebnyts Neporochnoi Divy Marii u Brazylui u XX st.: Osvitnii aspekt [The activity of the Sisters Servants of Mary Immaculate in Brazil in the XX century]. *Pedahohichni nauky* [Pedagogical Sciences]. № 83. Kherson. S. 16–21. [in Ukrainian]
5. Komar I. (2012) Navchalno-vykhovni zaklady UHKTs yak osередky dukhovno-moralnoho vykhovannia molodoho pokolinnia [Educational institutions of the UGCC as centers of spiritual and moral education of the younger generation]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Psykholohiia i pedahohika* [Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Psychology and Pedagogy]. Vyp. 21. S. 32–40. [in Ukrainian]
6. Narys istorii Provintsii Neporochnoho Zachattia Divy Marii [Essay on the history of Mary Immaculate Province]. URL: <https://www.sisterssmi.org/uk/%D0%BF%D1%80%>

D0%BE-%D0%B7%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%8F/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9/67-2009-02-13-10-09-47.html (related to 22.01.2019). [in Ukrainian]

7. Slovo na 75 rokov sluzhinnia Sester sluzhebnyts Neporochnoi Divy Marii v SShA ta 50 rokov zasnuvania provintsii v SShA mytropolityta-arkhyiepyskopa Stefana Soroky [The speech for 75 years of service of the Sisters Servants of Mary Immaculate in the USA and the 50th anniversary of the establishment of the province in the USA by Metropolitan-Archbishop Stefan Soroka]. URL: https://thewayukrainian.blogspot.com/2010/01/?m=1&fbclid=IwAR3QjZj1Di5_mMCf-wmo0WctEWt29b9fXj-FS-qY8-0yDdKY02GVUddqqWU (related to: 22.01.2019). [in Ukrainian]

8. Ukrainska katolytska Yeparkhiia v Stenfordi, 1958–2008: 50 rokov sluzhinnia. Propamiatna knyha z nahody zolotoho yuvileiu [Ukrainian Catholic Eparchy of Stamford, 1958–2008: 50 years of service. Book of remembrance of the golden jubilee]. Stenford, 2010. 443 s. [in Ukrainian]

9. Tsorokh S. Pohliad na istoriiu ta vykhovnu diialnist monakhyn Vasyliianok [A look at the history and educational activities of the Basilian nuns]. Rym, 1964. 256 s. [in Ukrainian]

10. Encyclopedia of Cleveland History. URL: <https://case.edu/ech/articles/b/byzantine-rite-catholics> (related to 22.01.2019).

11. Markus D. (1977) Education of Ethnic Leadership: A Case Study of the Ukrainian Ethnic Group in the United States (1970–1974): Dissertations. Paper 1682. Chicago, 326 p.

12. Pawliczko A. (1994) Ukraine and ukrainians throughout the world. Toronto ; Buffalo ; London, 508 p.